

ІНТЕГРАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ ПЕРЕХІДНОГО ТИПУ

Проаналізовано метрологічні аспекти формування та зміни інтегральної ефективності функціонування мікроекономічних виробничих систем перехідного типу.

Competitor A.Yu. Skibyak – L'viv commercial academy

Integral effectiveness functioning production systems transitive type

It is analyzing the methrological aspects of forming and change integral effectiveness functioning microeconomical production systems transitive type.

I. Вступ. Деякі загальні теоретико-методологічні основи метрологічного (кількісного) аналізу проблем ефективності функціонування В-систем перехідного типу знайшли своє відображення у низці досліджень сучасних українських науковців [1-4]. Проте актуальним питанням цієї сфери досліджень є застосування гіперфункціональної економічної теорії. Якщо визначити місце цієї економічної теорії серед інших економічних наук, то вона є, по-перше, найзагальнішою економічною теорією, по-друге, найабстрактнішою економічною теорією, по-третє, щодо власне функціональної, динамічної чи гіпердинамічної економічної теорії виступає як метатеорія, як їх (цих останніх) теоретична і методологічна основа і одночасно, як частковий їх випадок.

Ми не ставимо перед собою завдання досліджувати ті чи інші економічні процеси у виробничому секторі вітчизняної мікроекономічної системи з позицій функціонального чи динамічного підходу; для нас основним методологічним знаряддям аналізу виступає саме гіперфункціональний підхід, який спирається на елементарний диференціальний аналіз і елементарний графічний метод. Такий підхід дає досліднику змогу сформулювати (або здійснювати певні кроки у вказаному напрямку) так звану метатеорію В-систем, як дуже загальну і дуже абстрактну теорію, але водночас таку, без якої неможливе формування в подальшому специфічніших і прикладних економічних теорій, таких як власне функціональна, динамічна і гіпердинамічна економічні теорії.

II. Постановка завдання. Ми ставимо за мету виявити в загальнотеоретичному плані і на політико-економічному рівні (без детальної конкретизації проблеми) основні фактори формування та зміни такого результуючого параметра господарської (економічної) діяльності як інтегральна ефективність. Акцент у статті зроблено на характеристиці так званого гіперфункціонального підходу до аналізу інтегральної ефективності функціонування В-систем перехідного типу і визначенні основних напрямків формування так званої гіперфункціональної економічної теорії.

III. Результати. Загальний науковий аналіз гіперфункціонального підходу до аналізу інтегральної ефективності функціонування виробничих систем перехідного типу доцільно здійснювати в контексті поглибленішої характеристики власне В-систем і деякого подальшого уточнення їх місця в структурі Е-систем загалом. На основі такого аналізу вказаної вище пробле-

ми ми будемо мати змогу більш чітко здійснити наукову характеристику гіперфункціональної методології досліджень і формування на її основі і за її допомоги так званої гіперфункціональної економічної теорії (зокрема і гіперфункціональної теорії ефективності функціонування вказаного вище типу В-систем).

У В-системах будь-якого їх галузевого типу однією з найважливіших їх сфер є економічна сфера (Е-сфера). В індустріальних суспільних системах Е-сфера є похідною і вторинною від еколого-технологічної сфери. З іншого боку, тут вона виступає як нижча, ніж, скажімо, соціально-духовна система. Вони між собою співвідносяться як більш елементарна і більш висока. В аналогічному співвідношенні будуть знаходитись між собою і відповідні теорії: економічна теорія (політична економія) В-систем – це лише елементарна теорія, та соціально-духовна теорія В-систем, об'єктом дослідження якої є соціально-духовна сфера виробничих структур, – це вже вища (чи висока) їх теорія. У цьому випадку причини і корені соціально-духовних процесів дослідники починають шукати в економічній сфері В-систем, а їх економічна теорія вже починає виступати як методологічна основа соціально-духовної теорії виробництва¹.

В постіндустріальних суспільних системах, або в таких системах, що трансформуються в напрямку формування постіндустріальних суспільних структур, В-системи відіграють (починають відігравати) прямо протилежну роль у подальшому функціонуванні суспільних систем в цілому. В таких суспільних системах первинною і вихідною основою їх розвитку і функціонування вже виступає соціально-духовна сфера. Первинну роль у розвитку суспільства починає відігравати інтелект і духовний потенціал суспільства. А економічна сфера суспільства, в тому числі і В-системи як одна із найважливіших ланок економічних структур, починає виступати як вторинна і похідна. Цю обставину необхідно мати на увазі в теоретичному аналізі В-систем, в якому соціально-духовна теорія виробництва виступає як методологічна основа її економічної теорії. Це обумовлено тим, що значна частина економічних процесів і явищ має соціально-духовну детермінацію. При такому розумінні характеру співвідношення між указаними сферами В-систем в постіндустріальних суспільствах економічна теорія виробництва вже виступає як гіпертеорія, а їх соціально-духовна теорія – як елементарна або власне теорія. В суто методологічному плані вона повинна трактуватися як метатеорія, поскільки виконує методологічну роль у дослідженні економічних проблем розвитку і функціонування В-структур. З іншого боку, в таких постіндустріальних суспільних системах В-системи вже виступають як первинні і вихідні щодо систем еколого-технологічного порядку. Формування і розвиток останніх значною мірою обумовлюється фактором власне економічного порядку.

¹ У цьому контексті ми також соціально-духовну теорію виробництва (виробничих структур) повинні розглядати як певного роду **гіпертеорію**, а їх економічну теорію - як **елементарну теорію**. Як елементарна теорія В-систем їх економічна теорія (політична економія в широкому її значенні) - це теоретико-методологічний базис для подальшого здійснення соціально-духовного і політичного аналізу виробництва і виробничих структур.

Зрозуміло, що за такого розуміння характеру їх співвідношення економічна теорія В-систем виступає лише як їх елементарна теорія, а еколого-технологічна – як висока чи гіпервисока теорії. Становлення і розвиток цієї гіпервисокої (високої) теорії В-систем (їх еколого-технологічної теорії) повинно здійснюватися на такій методологічній основі як економічна теорія В-систем. Все сказане вище дає нам підстави вважати цю економічну теорію (політичну економію) В-систем як певного роду метатеорію, яка, з одного боку, має самостійний теоретичний зміст і значення, а з іншого боку, виконує методологічну роль у процесі становлення і розвитку еколого-технологічної теорії В-систем.

На вказані моменти ми ще раз звертаємо особливу увагу з тієї простої причини, що в сучасній науковій літературі як з проблем дослідження суспільства загалом, так і виробничих проблем, ігнорується емпіричний факт різного співвідношення окремих сфер суспільних (в тому числі і виробничих) систем і відповідного співвідношення відповідних наукових теорій. Роль економічної сфери суспільних систем і, В-систем зокрема, визначається явно однозначно, а саме: економічна сфера чи система визначається або як первинна, або як вторинна. Більшість дослідників і думки не допускають про те, що вона може бути як первинною, так і вторинною, і ця зміна її ролі історично обумовлена зміною самого характеру суспільних систем.

Суспільна система змінює внутрішню "логіку" свого функціонування (первинне стає вторинним, а вторинне – первинним) під впливом історичного розвитку. Якщо стояти на позиціях а – історичності і досліджувати суспільні системи тільки у функціональному розрізі, то можна цієї фундаментальної обставини і не побачити. У сучасній економічній теорії ми з таким фактом дуже часто стикаємось, оскільки у своїй переважній частині ця теорія – це функціональна, а не динамічна чи історична економічна теорія [1, с. 3-57; 3].

В переважній більшості публікацій з виробничих проблем В-системи досліджуються з а-історичних позицій і в суто функціональному розрізі. Сучасну економічну теорію В-систем у тому її вигляді, як вона існує в основній сукупності публікацій, можна кваліфікувати з цієї причини лише як їх функціональну економічну теорію, в ній економічні процеси в В-системах прийнято досліджувати в так званому короткотривалому ринковому періоді. Динамічний, а тим більше історичний підхід до дослідження виробничих проблем практикується значно рідше. Ми, звичайно, не маємо на увазі суто історичні дослідження виробничих проблем, яких на сьогодні є дуже і дуже багато, тут йдеться саме про історичні аспекти чи підходи власне економічного аналізу, метою яких було би становлення і подальший розвиток спочатку динамічної, а потім і історичної економічної теорії В-систем. І перша, і тим більше остання перебувають в зародковому стані, принаймні ми не виявили у вітчизняній науковій літературі монографічних досліджень, в яких би ставились проблеми формування динамічного і історичного варіантів економічної теорії В-систем. Правда, існує така наука і дисципліна, як економічна історія. Однак вона не є історичною економічною теорією, вона, більше того, нічого спільного навіть не має з останньою, це наука все-таки історич-

на, хоча за деяким своїм змістом і має економічний характер. Інакше кажучи, сучасна наука і навчальна дисципліна "економічна історія" – це історична наука з економічним характером, а не економічна теорія з історичним аспектом, до економічної теорії немає ніякого відношення. Коли ми говоримо про необхідність формування історичної економічної теорії В-систем, то маємо на увазі таку наукову теорію, в якій аналіз виробничих процесів здійснюється в так званому гіпердовготривалому періоді, який за своєю продовженістю є близьким, або навіть збігається із значним історичним проміжком часу.

Сучасний етап історичного розвитку національної В-системи може бути кваліфікованим як перехідний не тільки у розумінні переходу від адміністративної до ринкової системи регуляції, але й у розумінні переходу від індустріальної економічної (суспільної) системи до постіндустріальної, точніше кажучи, до так званої квазіпостіндустріальної, тобто такої, що вже почала відходити від індустріальної, але ще в повному обсязі не стала власне постіндустріальною. Ця обставина об'єктивного характеру дещо затруднює розв'язання проблеми місця В-систем в економічних структурах. Ми не можемо однозначно і з достатньою ступінню аргументованості кваліфікувати В-систему ні як первинну, ні як вторинну. Скоріше всього, вона може бути також визначена як перехідна, тобто як така, що в деякій своїй частині ще є первинною (щодо соціально-духовної системи), а деякою мірою вже стає і вторинною, похідною, детермінується факторами соціально-духовного порядку. У конкретному науковому аналізі цю проблему потрібно розв'язувати конкретно, а не абстрактно, тобто завжди потрібно намагатися проаналізувати, які фактори лежать в основі формування тих чи інших виробничих процесів – еколого-технологічного чи соціально-духовного, порядку. Відповідно до цього як методологічна основа наукового аналізу буде виступати або еколого-технологічна, або соціально-духовна (чи політична у певних випадках) теорія В-систем.

Крім того, потрібно мати на увазі також і те, що національна В-система не тільки галузево, але й територіально та функціонально є різною за ступінню свого розвитку. В одних випадках, в одних галузях чи регіонах вона може бути кваліфікованою як індустріальна зі всіма очевидними наслідками її теоретичного економічного аналізу, в інших випадках її можна визначити як чисту постіндустріальну, а в певних ситуаціях – як перехідну від індустріальної до постіндустріальної, тобто як квазіпостіндустріальну. Це дає підстави вважати, що економічні фактори щодо соціально-духовних є все-таки переважно, первинними, а останні – вторинними, і економічна теорія В-систем, з одного боку, виступає як їх елементарна теорія (соціально-духовна теорія – як висока чи гіпервисока), а з іншого боку, – як метатеорія, тобто як методологічна основа соціально-духовного і політичного аналізу виробничих проблем і формування відповідних теорій – соціально-економічної і політичної теорії В-систем.

Однак, незважаючи на недостатність і обмеженість функціонального чи гіперфункціонального підходів до аналізу В-систем, в окремих випадках при розв'язанні певних завдань найконструктивнішу роль відіграють саме функціональні і особливо гіперфункціональні підходи. Останній передбачає

дослідження Е-систем в так званому гіперкороткотривалому ринковому періоді. Гіперкороткотривалим ринковим періодом називають такий період часу (у контексті розв'язання, звичайно, нашої проблеми), який є надто коротким для того, щоб, по-перше, залежність між економічними витратами і економічними результатами перестала бути лінійною, по-друге, в такому вузькому "коридорі" неекономічні фактори економічного розвитку ще не встигають себе проявити.

Виділення гіперкороткотривалого ринкового періоду має велике не тільки практичне, але й теоретичне значення і на його основі може бути сформована відповідна економічна теорія. Таку економічну теорію, яка досліджує економічні процеси в гіперкороткотривалому ринковому періоді, можна кваліфікувати як гіперфункціональну. На відміну від власне функціональної економічної теорії, в ній економічні процеси досліджуються в такому вузькому часовому "коридорі", в якому характер залежності між змінними є однорідним і лінійним. З точки зору суто математичної, така економічна теорія є винятково лінійною економічною теорією і основним математичним апаратом, який у ній найінтенсивніше використовується, є апарат диференціальних рівнянь найпростішого типу. Деякі економісти вважають, що гіперфункціональна економічна теорія [2-4] явно і значною мірою спрощує економічну реальність і тому вона має, по-перше, асимптотичний характер, по-друге, її практична значимість є невеликою. Це не зовсім так. Вірніше, вона в дійсності володіє такими недоліками, але одночасно ці її недоліки і є її перевагами. Тільки в гіперфункціональній економічній теорії і при використанні її методів і інструментів ми маємо змогу точно визначити, по-перше, взаємозв'язок економічних параметрів, по-друге, силу чи інтенсивність цього зв'язку між ними. Гіперфункціональна економічна теорія своїми коренями входить в диференціальний математичний аналіз, з одного боку, а з іншого – в графічний аналіз найканонічнішого типу чи виду.

Функціональна економічна теорія є теорією лише в тому випадку, коли вона додатково використовує не тільки функціональні, але й динамічні і особливо історичні підходи та прийоми. Без такого доповнення вона – лише суто формальна і емпірична наука, яка за своїм характером може бути кваліфікована лише як елементарна. Щодо неї динамічна і історична (гіпердинамічна) теорії – це теорії вищого порядку, які можуть бути, відповідно, кваліфікованими, як вища (висока) і гіпервисока теорії (у нашому контексті – економічна теорія).

З контексту сказаного вище випливає, принаймні, така одна обставина. Загальна функціональна теорія В-систем також є двоїстою за своєю структурою. В ній можна виділити, по-перше, власне функціональну загальну економічну теорію (або функціональну загальну економічну теорію в її безпосередньому чи широкому значенні) і, по-друге, гіперфункціональну чи метафункціональну загальну економічну теорію або загальну економічну теорію в її вузькому значенні. Основна відмінність між ними полягає в продовженості часового періоду аналізу або в характері використовуваної методології. У функціональній загальній економічній теорії в її широкому значенні

економічні процеси досліджуються в так званому короткому ринковому періоді, а в гіперфункціональній загальній економічній теорії – гіперкороткому ринковому періоді. У першій застосовуються функціональні підходи і прийоми (так звана функціональна методологія), а в другій – гіперфункціональні (метафункціональні) підходи і прийоми (так звана гіперфункціональна методологія).

Дуже важливим у методологічному і теоретичному аспектах є визначення того, як співвідносяться ці два підходи наукового аналізу і відповідні теорії. На нашу думку, гіперфункціональний підхід до наукового аналізу виробничих процесів є, по-перше, первинним щодо власне функціонального, по-друге, він є елементарнішим, по-третє, формальнішим. На основі його практичної реалізації може бути створена в перспективі елементарна функціональна теорія В-систем. Власне функціональний підхід вже може бути відповідно кваліфікованим як, по-перше, вторинним, по-друге, вищим (чи високим), по-третє, змістовним або змістовнішим (менш абстрактним і конкретнішим, ніж гіперфункціональний підхід). Використання функціональної методології загального економічного аналізу дає змогу закласти основи так званої вищої (високої) функціональної економічної теорії (загального порядку) В-систем. Немає ніякої потреби доводити, що елементарна функціональна загальна економічна теорія В-систем – це методологічна основа формування і подальшого розвитку вищої функціональної загальної економічної теорії, яку можна створювати лише на базі елементарної, виходячи з останньої і спираючись на її висновки і положення. Саме ця обставина і спонукає нас зайнятися науковою розробкою деяких найважливіших положень елементарної функціональної економічної теорії В-систем. Крім того, ми прийняли до уваги і ту обставину, що в сучасній економічній літературі, в тому числі і з виробничої проблематики і теоретичні проблеми становлення та розвитку елементарної функціональної теорії розроблені вкрай недостатньо. Значно більша увага приділяється дослідниками проблемам вищої функціональної теорії. Ця обставина значною мірою стримувала подальший розвиток як елементарної, так і вищої функціональної теорії В-систем.

У процесі формування основ елементарної функціональної теорії В-систем не потрібно упускати з-під уваги і таку обставину, що гіперфункціональні методологічні підходи є недостатніми, їх використання не дає змоги в повному обсязі дослідити навіть власне гіперфункціональні процеси, не кажучи вже про процеси функціонального, динамічного і історичного порядку. Тому з об'єктивною необхідністю навіть у власних рамках розвитку гіперфункціональної (елементарної функціональної) економічної теорії В-систем гіперфункціональні підходи і прийоми (і відповідну методологію в цілому) необхідно більшою чи меншою мірою доповнювати власне функціональними підходами і відповідною методологією загалом. А це можна здійснити лише в тому випадку, коли ми тією чи іншою мірою в процесі наукового аналізу виходимо за рамки гіперфункціонального (гіперкороткого) і входимо в функціональний (короткий) ринковий період. Таке доповнення гіперфункціональної методології методологією власне функціонального порядку дає нам

змогу вивести на новий рівень елементарну функціональну теорію В-систем. Вона за умови такого доповнення або розширення часових рамок аналізу перетворюється поступово із емпіричної в теоретичну, тобто стає власне економічною теорією. Гіперфункціональна теорія, яка спирається лише на використання гіперфункціональної методології, за своїм характером є лише елементарною (елементарною не тільки щодо власне функціональних економічних теорій, але й щодо самої себе) теорією; вона у вищу теорію здатна перетворитися лише за умови деякого доповнення гіперфункціональної методології методологією власне функціонального порядку.

Елементарна гіперфункціональна економічна теорія В-систем є, як правило, однофакторною, у тому розумінні однофакторною, що вона будь-який економічний процес намагається вивчити з позицій лише такого економічного фактору, який його формує. А вища або гіпервисока функціональна економічна теорія досліджуваних систем, навпаки, вже є багатфакторною. Вона будь-який економічний процес чи його результат досліджує, по-перше, з позицій фактора його формування і, по-друге, з позицій фактора його зміни. Фактори зміни виходять, як правило, за межі гіперфункціонального періоду, вони мають позагіперфункціональне походження і свій вплив на певні економічні процеси проявляють лише в доволі значному періоді часу (короткому, довгому або гіпердовгому ринковому періодах). Ця обставина зумовлює і характер використовуваного графічного і математичного апарату аналізу. У гіперфункціональних економічних теоріях використовуються, як правило, однофакторні математичні функції, а в функціональних економічних теоріях – багатфакторні математичні функції. Складнішим є і графічний апарат теоретичного економічного аналізу.

Утім, у вітчизняній економічній літературі, на відміну від західної, слабо розробленою є не тільки динамічна і історична політична економія В-систем, але й функціональна також. Вітчизняні дослідники виробничих проблем розробляють не стільки економічну теорію В-систем, скільки їх соціальну і політичну теорії. Елементи динамічного та історичного аналізу якщо і присутні, то не в суто економічному, а в суто історико-культурологічному плані. Функціональний аналіз В-систем є притаманним деякою мірою представникам західної гілки розвитку економічної теорії. Однак наш аналіз сучасної західної економічної літератури свідчить, що західні дослідники стоять лише на порозі формування гіперфункціональної теорії В-систем. Гіперфункціональний аналіз є рідкістю не тільки для вітчизняних дослідників, але й для західних вчених.

IV. Висновки. Сучасна національна виробнича система України за своїм характером є перехідною від системи індустріального типу до системи постіндустріального типу, що дає підстави її кваліфікувати як квазіпостіндустріальну. У такій квазіпостіндустріальній системі характер співвідношення між її основними сферами – екологічною, технологічною, власне економічною і соціально-духовною є специфічним: поступово на перший план за своїм значенням і роллю виходить соціально-духовна сфера, що відповідним чином змінює чи трансформує характер співвідношення між відповідними її те-

оріями – еколого-технологічною, економічною і соціально-духовною. Вони співвідносяться між собою як, відповідно, елементарна, висока і гіпервисока теорії виробничих систем.

Література

1. **Економічна теорія:** концепція підготовки студентів з економічної теорії в економічному вузі/ За ред. проф. Башнянина Г.І. – К.: ІСДО, 1995. – 87 с.
2. **Башнянин Г.І.** Экономическое измерение: политико-экономические проблемы общей теории. – К.: Лыбидь, 1991. – 83 с.
3. **Башнянин Г.І. Загорський В.С., Копич І.М., Носов О.Ю.** Про деякі особливості функціонування національної економічної системи в довгостроковому періоді// Соціально-економічні проблеми видавничо-поліграфічного комплексу/ ВПК та його інфраструктур. – Львів: УАД, 1996. – С. 258-261.
4. **Башнянин Г.І., Копич І.М.** Системи економічного оцінювання: проблеми загальної теорії і історичної еволюції// Статистичні інформаційні системи в ринковій економіці. – Львів: ЛКА, 1997. – С. 34-46.

УДК 339.94

*Аспір. Р.Л. Кльоба – Університет банківської справи
Національного банку України, м. Київ*

ПРОГНОЗУВАННЯ ОПЕРАЦІЙНОГО ДОХОДУ ВІД ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

Запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення прогнозування операційного доходу від здійснення банківських операцій з цінними паперами. Результати даного дослідження полягають у приверненні уваги науковців та банкірів до необхідності поглиблення теоретичних засад та розвитку науково-методичних положень щодо прогнозування банківських операцій з цінними паперами.

*Post-graduate R.L. Kleba – University of banking of the
National bank of Ukraine, m. Kyiv*

Prognostication of operating profit from realization of bank transactions with securities

In this article is offered practical recommendations in relation to perfection of prognostication of operating profit from realization of bank transactions with securities. The results of this research consist in bringing in of attention of research workers and bankers to the necessity of deepening of theoretical principles and development scientifically methodical positions in relation to prognostication of bank transactions with securities.

Вступ

В умовах формування ринкової економіки в Україні важливого значення набуває дослідження діяльності, пов'язаної із здійсненням банками операцій з цінними паперами.

Різні аспекти здійснення банками операцій з цінними паперами досліджували вітчизняні і зарубіжні вчені-економісти. Значний внесок у розвиток теорії управління банківськими операціями з цінними паперами зробили М.П. Денисенко, Б.Л. Луців, А.А. Пересада, О.Д. Вовчак, В.І. Грушко, С.К. Реверчук, А.М. Мороз, М.М. Туріанська, Л.О. Примостка та ін.